

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

รัฐบาลได้กำหนดกรอบยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) โดยมีกรอบการพัฒนาระยะยาวเพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศที่พัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” โดยเน้นความเจริญเติบโตของชาติ ความเป็นธรรม และความอยู่ดีมีสุขของประชาชน ความยั่งยืนของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนความมั่นคงทางพลังงานและอาหาร โดยยุทธศาสตร์ที่ 5 เน้นการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และมุ่งไปสู่ระบบเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) และเศรษฐกิจชีวภาพ (Bio Economy)

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) หรือ สวพส. ได้ตระหนักถึงการสร้างความเติบโตอย่างยั่งยืนของประเทศไทย โดยเฉพาะการนำความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) ซึ่งเป็นจุดแข็งของพื้นที่สูงทางภาคเหนือที่มีความหลากหลายของพืชพรรณมาใช้ประโยชน์เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนและท้องถิ่น รวมทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากพืชอาหารและสมุนไพรท้องถิ่น เพื่อเป็นกลไกในการอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน โดยในระยะที่ผ่านมา มีการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนบนพื้นที่สูง 10 กลุ่มชาติพันธุ์ 103 ชุมชน ในการศึกษา รวบรวม และสังเคราะห์องค์ความรู้ความหลากหลายของพืชท้องถิ่น และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ของชุมชน ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูพืชท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งอาหาร ตามแนวพระราชดำรินาครอาหารชุมชน (Food bank) และการพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและเพิ่มมูลค่าจากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเหมาะสม เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหาร และการพัฒนาสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับชุมชนหรือเชิงพาณิชย์ได้ โดยอาศัยกลไกของเครือข่ายการปฏิบัติงานวิจัยร่วมกับมูลนิธิโครงการหลวง สถาบันการศึกษา และหน่วยงานในท้องถิ่น โดยพบว่าชุมชนบนพื้นที่สูง ใช้ประโยชน์จากความหลากหลายของพรรณพืชกว่า 1,820 ชนิด ในจำนวนนี้พบว่ามีพืชที่อยู่ในสถานภาพหายากหรือพืชที่ใกล้สูญหายจากพื้นที่ จำนวน 40 ชนิด พืชที่ชุมชนต้องการใช้ประโยชน์มากสำหรับเป็นแหล่งอาหารและยาสมุนไพร จำนวน 517 ชนิด พืชท้องถิ่นที่มีศักยภาพในการนำมาศึกษาวิจัยต่อยอดเพื่อสร้างคุณค่า (Value creation) และเพิ่มมูลค่า (Value added) จากภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน จำนวน 134 ชนิด และพืชท้องถิ่นที่มีศักยภาพในการนำมาเป็นพืชปลูก (Domesticate) เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน มากกว่า 20 ชนิด โดยในระยะที่ผ่านมา มีชนิดพืชท้องถิ่นที่ได้รับการปลูกฟื้นฟูเพื่อการใช้ประโยชน์เป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร และใช้สอย จำนวน 938 ชนิด ใน 103 ชุมชน นอกจากนี้มีชุมชนที่ได้รับการพัฒนาระดับเป็นชุมชนตัวอย่างสำหรับเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพบนพื้นที่สูง (ชุมชนตัวอย่าง Food bank) จำนวน 10 ชุมชน โดยในปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 มีชุมชนที่จัดอยู่ในระดับปานกลาง (C) จำนวน 2 ชุมชน ได้แก่ ผาผึ้งและห้วยเขย่ง ระดับดี (B) จำนวน 3 ชุมชน ได้แก่ ดอยปุย ปากกล้วย และห้วยก้างปลา และ ระดับดีมาก (A) จำนวน 5 ชุมชน ได้แก่ แม่พริก

ปางมะโอ ป่าแป (แม่สะเรียง) ห้วยอีค่าง (ทุ่งหลวง) และห้วยน้ำกิน (ห้วยโป่ง) โดยแบ่งตัวอย่างชุมชนที่มีความโดดเด่นออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) ชุมชนแห่งการอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นเป็นแหล่งอาหาร (2) ชุมชนตัวอย่างที่สร้างรายได้จากการเพาะปลูกพืชท้องถิ่น และ (3) ชุมชนตัวอย่างด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

โดยในปีงบประมาณ พ.ศ. 2565 เป็นการดำเนินงานวิจัยเพื่อให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศด้วยโมเดลเศรษฐกิจ BCG ที่มุ่งรักษา พันธุ์ และการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมอย่างคุ้มค่า และเต็มศักยภาพ ด้วยการนำความรู้และเทคโนโลยีไปบริหารจัดการให้เกิดความสมดุลระหว่าง การอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ เพื่อความยั่งยืนของฐานทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพ การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนการอนุรักษ์และพันธุ์พืช/เห็ดท้องถิ่นทั้งในและนอกถิ่นกำเนิด การศึกษาวิธีการปลูกเลี้ยงและการเกษตรกรรมพืชและเห็ดท้องถิ่นที่มีคุณค่า การศึกษาและพัฒนาแหล่งรวบรวมพันธุ์พืชและเห็ดท้องถิ่น เพื่อรักษาฐานพันธุกรรมในระดับชุมชน (Community Food Bank) และการพัฒนาต่อยอดให้ชุมชนมีรายได้จากการเพาะปลูกพืชท้องถิ่นที่มีคุณค่าและมีศักยภาพสอดคล้องกับความต้องการตลาด ซึ่งเป็นการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจจากความหลากหลายทางชีวภาพให้กับชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งการศึกษาและพัฒนาฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ องค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ และการจัดการของชุมชน ในรูปแบบฐานข้อมูลดิจิทัลที่สามารถเข้าถึงได้สะดวกและมีการจัดระเบียบข้อมูลอย่างเป็นระบบและเป็นหมวดหมู่ ตลอดจนการถอดบทเรียน เงื่อนไข และปัจจัยความสำเร็จของชุมชนตัวอย่างด้านการอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อจัดทำเป็นคู่มือปฏิบัติการในการขยายผลแนวปฏิบัติที่ดีสู่ชุมชนบนพื้นที่สูงอื่นต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อถอดบทเรียนกระบวนการจัดการอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นบนพื้นที่สูงแบบมีส่วนร่วมของชุมชนตัวอย่าง
- 1.2.2 เพื่อทดสอบเทคโนโลยีการขยายพันธุ์ การปลูก และเกษตรกรรมพืชและเห็ดท้องถิ่นที่มีคุณค่าทดแทนการนำออกจากแหล่งธรรมชาติ
- 1.2.3 เพื่อพัฒนาฐานข้อมูลดิจิทัลด้านความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ของชุมชนบนพื้นที่สูง

1.3 ขอบเขตการศึกษา

- 1.3.1 การศึกษาและพัฒนาชุมชนตัวอย่างด้านการอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพบนพื้นที่สูง
 - 1) การถอดบทเรียนแนวปฏิบัติที่ดี เงื่อนไข ปัจจัยความสำเร็จ ของชุมชนตัวอย่างด้านการอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ 4 ชุมชน (พื้นที่ดำเนินงานปี พ.ศ. 2564)
 - 2) การถ่ายทอดความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการพัฒนาชุมชนด้านการอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพแบบมีส่วนร่วมสู่ชุมชนอื่นที่มีบริบทภูมิสังคมใกล้เคียงกัน (พื้นที่ดำเนินงาน ปี พ.ศ. 2565) อย่างน้อย 4 ชุมชน

- 1.3.2 การศึกษาและพัฒนากาปลูกพืชท้องถิ่นและพืชเศรษฐกิจร่วมกับการเพาะเห็ดป่าไมคอร์ไรซ่ากินได้ (เห็ดตับเต่าและเห็ดเผาะ) เพื่อพัฒนาแหล่งอาหารและฟื้นฟูสภาพแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง จำนวน 4 พื้นที่
- 1.3.3 การศึกษาวิธีการขยายพันธุ์ การปลูก และการขุดกรรมเพื่อฟื้นฟูและอนุรักษ์พืชหายาก/ใกล้สูญหาย ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ และพืชที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชนบนพื้นที่สูงจำนวน 4 ชนิด ได้แก่ น้อยหน่าเครือ ตีนอุ้งดอย มะเขากวาย และฝ้าย
- 1.3.4 การศึกษาและพัฒนาแหล่งรวบรวมพันธุ์พืชท้องถิ่นบนพื้นที่สูงเพื่อเก็บรักษาสถาณพันธุกรรมและการใช้ประโยชน์ อย่างน้อย 5 พื้นที่
- 1.3.5 การพัฒนาศาณข้อมูลเพื่อรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลองค์ความรู้ ความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ของชุมชนบนพื้นที่สูง

